

Sang Nòble e Sang deth Pòble

Jusèp Condò

Colleccio Modèls de Lengua

Era adaptacion d'aguesta noveleta de Jusèp Condò compdèc
damb ua collaboracion de Rosèr Faure. Ena elaboracion
definitiva an intervengut Jusèp Loís Sans, Ròsa Salgueiro e
er Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua
occitana.

PRESENTACION

Presentam aguesta noveleta de Condò laguens dera collecccion de “modèls de lengua” pr'amor que naturaument Condò represente un modèl de lengua en emplec der aranés, pr'amor qu'ei era persona ara que cau acodir quan auem bèth dopte sus era genuïtat des paraules e des construccions, pr'amor que maugrat que Jusèp Condò empleguec fòrça castelhanismes, qu'èren vius ena sua epòca, sagèc de trasméter era lengua coma ère. Aguesta fidelitat ara lengua orau convertís era sua òbra en referéncia quan cau préner ua decision lingüistica. A delà pensam qu'en tot aufrir aguesta òbra ena nòsta grafia, se que hèm ei meter-la a disposicion de toti aqueri que s'an alfabetizat ena nòsta lengua qu'en son cada dia mès.

En aguesta òbra Condò hè soent aclariments en francés: noveleta (petit roman, en francés), mestre (instituteur en francés), ... coma se creiguesse que calie apropar er aranés as lectors de formacion francesa.

Tota era òbra ei escrita en ua grafia mès fonetica que non pas era qu'emplegam actuaument e a mès Condò s'esfòrce en èster fidèl ara lengua orau, per açò auem ahijut fòrça comentaris que mos ajudaràn a comaprèner coma ac escotaue e interpretaue

Caracteristica a destacar ei qu'emplegue soent "lo" en lòc d'aqueth forçat "çò" ath que mos auem acostumat darrèrament: "tot lo d'aute", "lo qu'era gent se sauve", "lo madeish", "lo que harie", "lo prumèr de tot", "vengue lo que vengue",... mès lo combine damb "çò" "mos cau díder çò qu'ei aquerò", "hetz çò que volgatz", "díder çò que volgatz",...

Condò emplegue "des de" que sembla auer reminiscéncias castelhanes "des der aute mon", mès qu'a encara aué en dia un emplec fòrça estenut.

Condò emplegue tostemp era forma dera preposicion "tamb" que per acòrd dera Acadèmia auem convertit en "damb" per considerar qu'ei era mès inclusiva. Ei çò de madeish damb "després", majoritariament emplegat per Condò e qu'ena Acadèmia auem decidit hèr primar "dempús". Totun es formes "damb" e "dempús" non priven dera pronóncia [tamb], [después], e son formes mès coerentes.

Condò emplegue "Dieu" (coma ena majoria d'Occitània), en lòc de "Diu". Tanben emplegue "vieudo", e "ostieu" e generalize era "e" entre "i" e "u" en moltes occasions. Er autor emplegue interjeccions coma "Tè!" e afirmacions coma "Uè" de pòc emplec actuau però fòrça usuaus ena epòca de Condò. Condò emplegue expressions coma "pòc autant". Ei a destacar era preposicion bric emplegada ena actualitat "entò", damb eth sens de "asta", qu'emplegue diuèrsi viatges. Majoritariament a emplegat "entò", mès tanben a deishat quauque "asta". Aurie podut primar aquera preposicion, tot e qu'er "asta" ja ère fòrça viu ena epòca de Condò.

Tanben emplegaue fòrça era forma preposicionau "sobre" en lòc de "sus". Condò ditz "onor" en lòc d' "aunor", "onèsta" en lòc d' "aunèsta".

Er autor emplegue majoritariament "aguec", "agueren", "coneguts", "volguérem", "gescut", "gesqueren", "poguéssetz", "aguessa", "poguer".

Emplegue era forma "chabre" entà designar eth "sabre", e ditz qu'ei de "hust" en lòc de "husta".

Emplegue es advèrvis acabats damb "s" de "-ments" qu'auem eliminat per acòrd dera Acadèmia: metem "doçament" en lòc de "doçaments", "indirèctament" en lòc de "indirèctaments". Pensam qu'ei ua forma mès coerenta que non prive dera dobla pronòncia.

Condò escriu "Miquèl" en lòc de "Miquèu". Auem conservat era sua elecccion.

En son critèri de fidelitat ara fonetica emplegue "quam" en lòc de "quan".

Ei polida era expression de "dies d'aubrèr" entà senhalar es dies de travalh, o era expression exclamativa "o ca!", o era expression fòrça emplegada ena Val d'Aran "ma hilh", "un bon shinhau", "a de vères", "baishafèra", "Vè t'aquiu",... Era recuperacion de cèrtes formes de Condò darie personalitat ara lengua nòsta.

Non auem trobat un significat exacte entà "plegandièr", que consideram que deu auer ua intencion despectiva peth encastre en qu'ei emplegat. Tanpòc auem sabut qué signique "escorribandes" e "desmicodar", mès qu'auem mantengut per respècte ar originau.

Tot e que Condò emplegue majoritariament "aci" auem cambiat era escritura de toti entà unificar damb "aci" per critèris dera Acadèmia. Era forma "aci" permet era pronòncia "aci".

Condò emplegue "egoïste", en lòc de "egoïsta", quan parle de personatges masculins. Auem conservat aguesta forma. Er acabament en "e" reflexe melhor era fonetica dera paraula. Segurament emplegarie era forma "egoïsta" entath femenin.

Condò emplegue er advèrbi de temps "abans" e en cap ocasion, en aguesta noveleta, a emplegat era forma "abantes" qu'ara ei tant socializada.

Ei curiosa era caracteristica der emplec dera conjoncion "e" de forma dubèrta "è".

Totes aguestes caracteristiques dera escritura de Condò, mès aqueres que s'an indicat enes mès de cent nòtes qu'acompanhen ath tèxte, mès aqueres que i descubriratz es lectors serviràn entà apréner des aportacions de Jusèp Condò e enriquir eth nòste bagatge literari en aranés.

Jusèp Loís Sans Socasau
*President der Institut d'Estudis Aranesi
Acadèmia aranesa dera lengua occitana*

SANG NÒBLE E SANG DETH PÒBLE

ADVERTÉNCIA

Aguesta noveleta (petit roman, en francés) non a un aute objècte qu'explicar quauques costums araneses, principaument¹ deth miei dera Val d'Aran. Non i a arren d'istoric en era, sonque es nòms e quauqui hèts dera Colònia de praubi aragonesi que, quan er Autor ère mainatge, prengueren possession deth Terçon de Marcatosa. Tot lo d'aute ei inventat per autor, sense auer intencion de senhalar personnes ne cases.

Damb aquerò, eth que i veigue ua auta causa dessús de lo qu'er Autor ditz, serà un pèc e un maliciós... E er autor se'n laue es mans dera sua malícia e pegaria.

I

Tot eth mon ditz qu'era mainada, Marieta de Castèth, ei polida com un sòu. Mès era gent non ditz tota era vertat, perque se quede a miei camin; e a nosati mos i cau

¹ Condò ditz “principalments”. En d'autas ocasions auem respectat era forma en “-ments” de Condò.

higer lo qu'era gent se sauve, entà qu'era flor se posque queishar des der aute mon.

Non ei polida com un sòu, sonque que n'ei mès qu'un solei d'un beth dia de primauera. E es dètz ans que li an passat peth dessús, toti li an hèt eth cadò² de quauques flors tà adornar, lo madeish eth sòn còs qu'era sua anma. E vedetz-vos aquiu³, qu'era mainada, Marieta de Castèth, dera petita e nòbla vila de Vilac, ère un flòc de flors des mès polidi qu'era naturalesa umana age criat en tota era sua longa vida.

Tanben ei vertat que venguie d'ua longa hilèra de nòbles, que començaue enes Isern, qu'en sègle XI èren amos deth castèth e dera vila de Vilac. Per aquerò, era sang que corrie pes sues venes non ère sang de quaussevolh⁴ manèra, sonque sang de nòbles, com non ne corrie pes venes des aranesi.

Tot aquerò ac didie eth pare de Marieta, Joan de Castèth, que massa satisfèt dera noblesa dera sua sang, s'auie descuedat d'atarnir-se era noblesa dera anima damp es bones òbres e es boni sentiments qu'ensenhe er Evangèli.

Aquera noblesa dera sang ère ua mania tant arraïczada en sòn còr, qu'ère ua benda⁵ que tapue⁶ es uelhs ath nòste Joan tà veir que, quan mès eth ne parlaue, mès era gent se n'arrie.

2 Actuaument emplegaríem mèslèu “present”.

3 Condò met “aqueiu”.

4 Condò ditz “qualsevol”.

5 Condò met “bena”.

6 Actuaument auem perduto aguesta forma.

Mès eth, tostemp ara sua. Non permeterie jamès qu'era sua sang nòbla se barregèsse damb era baisha sang deth pòble. Era sua hilha, quan se volguesse maridar, auie de guardar tà naut, entà trigar-se un òme que non siguesse mès petit qu'era, en noblesa. Se non, que n'i passarie ua que n'i aurie tà díder: «Vien d'ac a veir»⁷.

Damb tot aquerò, era sua Marieta, encara non auie agut temps d'encuedar-se de qu'era sua sang ère tan nòbla coma sa pare didie; e non pensaue sonque en seguir es conselhs⁸ dera sua santa mare, que li amplien era anima d'aquera vertadèra noblesa que tostemp a emprendat a toti es que l'an guardada d'apròp.

Tanben pensaue en divertir-se, com totes es hilhes d'Eva, que non an guardat, ne vist, sonque es rialhes deth maitin dera vida. Atau ei, que non se daue vergonha de barrejar-se e divertir-se damb mainades e mainatges de toti es escalons⁹ dera escala sociau.

Mès, damb es que mès se hège, ère damb Cisco Lèja e damb Roseta Bernat.

Eth prumèr ère hilh dera casa agarrada damb era des pares de Marieta. Mès, lo qu'en aguesta i sobraue, ena auta i faltaue; e eth praube Cisco, un bèth ramat de còps, auie agut de dejuar¹⁰ eth pan; non-pas per devucion, non, sonque per non trobar-ne en armari. Mès, quan pro l'apretau¹¹ era hame

7 Expression propriament aranesa qu'auem respectat.

8 Condò met “cossels”.

9 Condò met “escalons” e non “escalèrs”.

10 Condò combine “dejar” e “esdejar”.

11 Actuaument tendiríem a díder “li sarraue”.

non auie de hèr arren que dider-l'ac ara sua vesia, Marieta; alavetz, un pan cancer, accompanhat de bèra auta causa, gessie dera casa rica e se n'anaue, ar amagat de tot eth mon, entara casa pruba. Aquerò passaue tot soent, e arrés se n'encuedaue, sonque es dues mastresses d'aqueres dues cases.

Èren dues hemnes tot a fèt cristianes, aunèstes e braves, es mares¹² de Marieta e de Cisco. Encara qu'era fortuna semblaue que les auie d'aluenhar, per èster tant diferentes era ua dera auta, es sues bones qualitats les apropanen e estacauen damb era cadia d'ua fòrta amistat. Era ua ajudaue ara auta. Nena, era mare de Cisco, treiguie¹³ era faena deth deuant¹⁴ a Tònha, era mare de Marieta; e Tònha amplie er armari dera auta quan calie.

Damb aquerò, arrés s'estonarà de qu'es hilhs s'estimèssen, quan tant s'estimauen es mares; e qu'era amistat de Marieta e de Cisco siguesse mès fina e mès fòrta qu'era de dus germans, des de cada dia mès.

Era auta amiga de Marieta, Roseta Bernat, ère hilha de ua auta bona casa, e un shinhau parenta damb Marieta. Per aquerò, èren amigues e companhères¹⁵, que non se separauen sonque tà minjar e tà dormir; encara non pas tostemp entà minjar, perqué fòrça còps era ua minjaue ena casa dera auta, mentres que sigueren petites.

12 Ara tendim a díder “mairs”.

13 Condò escriu “traiguie”.

14 Condò met “dauant”.

15 Actuaument meterien mèslèu “companhes”.

Com auem dit, en moment que hèm coneishença damb es nòsti personatges, Marieta compdaue dètz ben aprofitades primaueres. Hège micha ath costat de sa mair, en cornèr deth huec, en tot que sa pare s'encuedaue d'estidocar e de non deishar-les desbrembar d'aquera tan estornejada noblesa sua.

Ère eth 20 de gèr; e era nhèu, que queiguie en grosses cardades, acaçaue a tot eth mon entath cant deth huec; e dehòra non s'i vedie sonque as que non podien hèr menos¹⁶.

Quan Joan acabaue de condar, dètz o dotze viatges, aqueth maitin, se d'a on li venguie a eth, era sua noblesa, truquèren ara pòrta; e ath cap d'un moment, entrèc eth mainatge Cisco Lèja, que deuie auer onze ans, damb un chabre de hust en ua man e dus lacets ampli de seda vermelha ena auta.

Bon dia tinguen, diguec eth mainatge, en entrar. An esdejoat?

- Òc; e tu, Cisco ?
- Jo tanben. Bon profit.
- Gràcies. Lo madeish.
- A on vas damb aguest temps de Dieu¹⁷, guapo¹⁸? li preguntèc Tònha.
- Tad aciu¹⁹. Tà que Marieta me mete era crabata e me apraie aguest lacet en chabre.
- E non ac podie hèr aquerò, ta mare? li preguntèc Joan.

16 Curiosa forma que segurament ei efècte deth castelhan, en lòc de “hèr de mens”.

17 Condò met Dieu, d'acòrd damb era fonética mès difosa, encara qu'ara tendim a escriuer Diu.

18 Pòt èster un castelhanisme, qu'en tot cas ei fòrça emplegat en Aran.

19 Tot e que Condò escriu “aci”.

— M'a dit que venguessa en casa vòsta, perque Marieta ac sap hèr mès ben qu'era.

— E tà qué ac vòs aquerò, ara?

— Tà anar a rondar, tà Sant Vicenç.

— Tè! Uè qu'ei vertat, que deman passat ei Sant Vicenç! diguec Tònha. Vene, vene, guapo: jo ac harè mès ben que non pas Marieta.

— Vieràs deman passat, tara hèsta, Marieta? preguntèc Cisco, entretant que Tònha li enflocaue eth cothèr dera camisa e eth chabre.

Marieta guardèc a sa mare, sense tornar respòsta; e aguesta diguec:

— Veiram. S'i va eth senhor mèstre tà tier vos compde, dilhèu si.

— Qui ei eth capitan, enguan? preguntèc Marieta.

— Jo que sò! responec Cisco, que non podie càber ena pèth, de content.

— Tu?... Atau si que i voi anar, mare, s'i va eth senhor mèstre.

— Veiram! tornèc a díder sa mare.

— Adishatz! diguec Cisco, quan aguec prèsti es flòcs

— E ara, tà on vatz? Ii preguntèc Joan.

— Aué, tà Mont e Montcorbau; deman tà Betlan e Aubèrt, responec Cisco, en tot passar era pòrta.

Quan s'agueren arremassat toti es mainatges deth pòble, sense hèr cas deth pam de nhèu que curbie era tèrra, ne dera que

queiguie deth cèu, se n'anèren entà Mont e Montcorbau; e londeman entà Betlan e Aubèrt.

Londeman passat, eth dia de Sant Vicenç, dia dera hèsta des estudiants, se n'anèren toti entà Missa, que heren a díder eri, damb es dinèrs qu'auien arremassat; e Dempús se tornèren a armar des sòns chabres, ast e morralets, com es dus dies passadi, e dèren eth torn per totes es cases dera petita vila de Vilac (se pronòncie Bilac).

Era prumèra casa a on anèren siguec era de Castèth, dilhèu, tà hèr aunor²⁰ ara noblesa de que tostemp parlaue Joan; e dilhèu tà hèr aunor a Marieta, com bèth un maliciós sospechèc²¹.

Quan sigueren laguens de casa, toti es estudiants s'arringlerèren, damb eth capitan, Cisco, ath deuant.

Comencèren a díder, cada un, es versi que sabie. Es uns les didien en castelhan, d'auti en catalan e d'auti en aranés; e Dempús d'auer dit es versi, didien per acabament: *Víctor San Vicente!* en castelhan, en tot hèr a dar un torn ath chabre o espada de hust, peth dessús deth cap.

Comencèc Cisco; e en tot abanduïr tot doçament eth chabre, diguec aguesta còbla, en castelhan, tà hèr mès der òme.

*«Aquí viene San Vicente
para dar la bendición,
y mañana os convidamos
a la Misa y al Sermón.
¡Víctor San Vicente!»*

20 Condò met “onor”.

21 Forma que possiblement sigue un malheu castelhan, però qu'a preséncia occitana.

La vam a traduïr, tà que toti es gascons posquen compréner guaire sabent ère eth qu'inventèc aguesta còbla.

«Aciu²² arribe Sant Vicenç
tà dar era benediccion,
e deman vos convidam
tara Missa e tath Sermon.
Visque²³ Sant Vicenç!»

Un aute, un que portau un morralet, diguec en aranés:

«Sò er òme deth sac
qu'arremassi haria e blat.
Se me'n datz pòc
serè parent de Peiròt.
Se me'n datz massa
serè parent de Rabassa.
i Victor San Vicente!

Un aute des mès petiti diguéc es versi que vien:

«Madameta, madameta,
datz-me ueus e ua rosteta,
quan anarè tà Sent Biat,
portarè vosta sentat.
i Victor San Vicente!»

Pòc autant, toti es auti dideren causes per estil; a on «era sciéncia ludie pera auséncia».

Ar ultim²⁴ li toquèc ath mès petit dera còlha, que, en tot endrabar-se era Iengua, diguec aguesti versi, que sigueren es mès polidi de toti:

22 Condò emplegue “aci”.

23 Condò ditz “Visque” e non pas “Visca” coma auem generalizat.

24 Aguesta forma ei pòc emplegada ena actualitat.

«Jo neishí entà Nadau,
sò petit com un didau;
è com que sabi es letretes,
es hemnes me dan rostetes.
i Victor San Vicente!»

Dempús se n'anèren tà ua auta casa, entò²⁵ que les agueren seguides totes; e damb es bones rasons que dauen ara gent, en forma de versi escocherenglats, s'amplien er ast de rostetes, es morralets de haria e blat, e era bosseta de sòus.

E toti se quedauen contenti: es que dauen e es que prenien.

A boca de net, toti es mainatges deth pòble, damb un cantet de pan ath dejós dera aisherèra, e era major part des mainades, se n'anèren cap ara casa a on s'auie de hèr era hèsta.

Lo prumèr de tot se heren eth sopar (dîner en francés), damb quauques padenades de truhes, tocino e ueus, “asta²⁶” que toti sigueren sadoths. Dempús d'auer hèt quauque traguet deth vin dera Conca, mentretant²⁷ qu'es uns hègen es crespèths, que servien de corona ara hèsta, es auti se meteren a barar era «jòta» ath deuant deth senhor mestre (instituteur en francés), que les tenguie compde e les hège a devertir aunèstaments²⁸.

Aquerò des crespèths ei ua costum ben arraïczada ena Val d'Aran. En bèth ramat de pòbles, servissen tà celebrar es hèstes

25 Preposicion antiga que Condò encara emplegue. A eth significat de “enquia”.

26 Condò emplegue diiuèrsi viatges aguest castelhanisme, qu'en ocasions combine damb “entò”.

27 Condò ditz “mentrestant”.

28 Tot e qu'era Acadèmia a determinat qu'es advèrbis en “-ments” s'an de corregir per acabament en “ment” (permét de seguir emplegant era fonética mès usuau de cada un) en quauqui emplecs de Condò les auem deishat pr'amor que formen part deth sòn estil particular.

petites, particulars o generaus. En miei dera Val d'Aran, ne diden crespèths; en Pujòlo, pescajons; enes Quate Lòcs, pastères.

E aguesta classa²⁹ de minjar, qu'ena nòsta «Val³⁰» a tres nòms, non mereish era pena de meter-li'n un; perque un sadoth d'aquera pasta miei cueta ei capaç d'enviar tar aute mon a tot un pòble.

Damb tot aquerò, nosati vam a díder quate paraules sobre³¹ aqueri emplasti de pasta, qu'es aranesi (e d'auti que non son aranesi, tanben) se calen laguens der estomac.

Unten ua padena cauda damb grèish o ua rosteta de tocino, e tiren ua losada de haria de horment, blat, o morisco, amarada damb aigua e sau; la dèishen còder un shinhau, la hèn a sautar ta virar-la; e dempús se la mingue... E vengue lo que vengue...

Atau que les hèn es crespèths ena Val d'Aran; e atau que les heren aqueth ser dera hèsta de Sant Vicenç. E quan toti n'agueren pro e quan es ganes de dormir agueren hèt a pèrder eth mon de vista ara nòsta còlha de mainatges e mainades, eth senhor mestre se les n'amièc, cada un entà casa sua.

Acabada era hèsta...! Amèn³² Jesús.

29 Condò met “classe”.

30 Condò met “Valh”. Molt soent es aranesi empleguen era forma “Valh”.

31 Condò emplegue fòrça aguesta forma que poderis auer substituït per “sus”.

32 Er autor considère qu'era forma ei damb “è” dubèrta.

II

Passèc eth temps, e es nòsti mainatges coneguts se heren grani è arribèren a mariadàrs.

Era amistat qu'ajuntaue a Cisco e Marieta, pòc a pòc, se tornèc amor. Amor, quin huec s'encomanauen, er un ar aute, sense diders'ac damb paraules, mès que toti dus sentien a cremar enes sòns còrs, sense poder-i remediar arren.

Mès eth huec der amor, sense Cisco e Marieta, s'encomanèc a d'auti, que li dèren lenha deprèssa, "asta" qu'aquera hlama metec as interessats a punt de calar-se en matrimòni.

Era ua, ère Roseta Bernat, parenta e amiga de Marieta, que s'auie enamorat d'un gojat guapo³³ e ère deth pòble de Montcorbau.

Miquèl³⁴ de Mauba se didie er erèu d'Es de Mauba de Montcorbau.

Tanben portaue eth "de" ath dauant deth renòm, com eth nòble Joan de Castèth de Vilac. E com que Roseta Bernat, encara que non aguesse eth "de" de noblesa, ère parenta de nòbles e d'ua casa rica, a Joan de

33 Possible castelhanisme, fòrça emplegat ena Val d'Aran.

34 Auem conservat aguest nòm qu'escriu Condò en lòc de "Miquèu"

Castèth li semblaue que Miquèl e Roseta caberien e anarien ben ena madeisha joata deth matrimòni. Atau ei, qu'eth nòste bon Joan non parèc, entò qu'eth Mauba e era Bernat sigueren estacadi damb eth maridatge e es prumères monestacions³⁵; e non mancaue sonque dues autes monestacions tà acabar-les de hèr a quèir en cèu deth matrimòni.

Quan³⁶ aguec anat era prumèra monestacion, es gojats de Vilac demanèren era entrada a Miquèl; e li'n demanèren un shinhau mès que deth compde. Com qu'ère ric, se'n voleren aprofitar, e li demanèren 60 pessetes, sense voler-ne rebaishar un sòu. Miquèl qu'ac trobèc un shinhau massa caro³⁷, e regategèc tant que podec. Mès es de Vilac, testarruts com eri madeishi, non volguérem arrebaishar-ne arren; e dideren a Miquèl qu'auien de èster shishanta³⁸ pessetes, sense faltar-i un sòu; se non, i aurie tan fòrt calhauari, que l'entenerien es mòrts.

Miquèl ère deth punh estret; e s'aurie estimat mès deishar-se sagnar e dar-les dètz onzes de sang, qu'aqueri dotze "duros" que li demanauen. Atau ei qu'acceptèc eth calhauari.

Ei costum ena Val d'Aran que, quan dus se vòlen maridar, eth nòvi a de pagar quauquarren as gojats deth pòble dera gojata o nòvia, lo madeish se son gojats com se son vieudos³⁹, tant s'eth nòvi ei deth madeish pòble com s'ei d'un aute. Aquerò se'n ditz

35 Conservam era forma qu'emplegue Condò en lòc d' "amonestacions"

36 Condò met "Quam".

37 L'auem conservat, pr'amor deth sòn majoritari emplec, tot e qu'ei un possible castelhanisme.

38 Auem conservat era forma qu'escriu Condò.

39 A tier en compde aguesta forma qu'emplegue Condò.

pagar era entrada. Se non vò pagar, arribe eth calhauari.

En un cas d'aqueri (que non son guaire sonadi), toti es gojats e mainatges deth pòble, e quauque còp, tanben es maridadi, s'armen d'esquieres, encara que les sàpien anar a trèir as vaques e es uelhes des bòrdes; es que pòden e saben se hèn bramauts, e cada ser van a hèr ua estona de musica ath deuant dera casa dera nòvia. Quan era va tà missa, quan se'n torne, quan se'n van a maridar e enquia que s'a acabat era nòça e s'era nòvia se'n va tà un aute pòble, enquia qu'an gescut deth tèrme, tostemp les accompanhen damb aquera musica que, quauque còp, semble era de lunfèr.

Auem parlat de bramaut, e mos cau díder çò qu'ei aquerò.

Agarren ua ola o dorna grana, esculada, tapen aqueth horat damb ua pèth ben gròssa e ben estirada (quan mès estirada e gròssa, melhor), i hèn un petit horat, peth que hèn a passar un tròç de soga ben encerada (untada de cera); e ja ei hèt eth bramaut. Quan estiren era còrda tà un costat o tar aute, hè uns brams mès fòrti qu'es der os.

Er autor non n'a vist ne entenut sonque un còp, de bramauts, quan tot just auie quate ans. Mès se n'a brembat tostemp, perque eth tanben auie volut anar a tocar es esquieres; e non i anaue per pòur des bramauts.

E ara, tornem en soc dera nòsta istòria.

Quan Miquèl arribèc ena casa dera sua promesa, ère tan enfadat, que s'auie remosigat es punhs. Condèc a Roseta e a sa

pare lo que li auie passat damb es gojats de Vilac, que nosati ja sabem. En tot qu'ac condaue, Roseta se tornèc esblancossida e se metec a tremolar; e ath madeish temps se comencèren a enténer quauques esquieres en carrèr.

Hège quate ans que Roseta auie accompanhat a sa mare entath cementèri; eth sòn german qu'auie dus ans "menos" qu'era, ère tà soldat, e Io demorauen d'un dia tà un aute; e en casa, non i auie sonque sa pare, ua auta germaneta de ueit a nau ans e ua mossà (serventa).

Quan sentec es esquieres, se metec a plors, e Io madeish, era sua germana e era mossà, en veir a plorar a Roseta.

– Jo, auer de passar per aguesta vergonha! diguec era pruba gojata. Ò! e per dotze tristi "duros"!

Miquèl ère enrabiad, e non volie pagar, perque es gojats de Vilac l'autien tractat indirèctament de miserable, en veir de que Ii hègen dò es dotze "duros". E aqueth ser passèc atau.

Londeman ère Sant Antòni de junh; e encara que non ère hèsta, toti anauen tà missa, mès qu'eth dimenge, se voletz.

Quan es campanes cridèren ara gent, Marieta se vestie damb tota era prèssa e se n'anèc a cridar a Roseta, entà hèr-li companhia en tot anar e tornar dera glèisa.

Tan lèu que gesqueren totes dues de casa, ja agueren era endiablada musica ath darrèr

e dus o tres bramauts semblaue que portauen eth compàs.

Roseta se metec a plorar un aute còp.

– Non plores, pèga, li diguec Marieta. Guaire li demanèren?

– Dotze “duros”, responec era auta.

– Ja ei un shinhau massa, ja... Quauqu'ua li'n deuen portar a Miquèl... Mès damb tot aquerò... Quan tornarà Miquèl?

– Ath vèspe, diguec, delànet, eth madeish

– Donques, ath vèspe s'a d'acabar açò; se non ei d'ua manèra, de ua auta... Ja ne parlaram ena serada.

Mentretant es dues amigues entrèren ena glèisa, e era musica s'acobèc. Es musics deishèren es esturments dehòra e se n'anèren tà missa. En gésser, tornèren ara madeisha cançon.

Marieta, damb eth permís de sa pare e sa mare, anèc a passar eth dia e era net a çò de sa amiga, entà hèr-li companhia e entà estudiar-se'n ua que ne harie a parlar. Quan es dues amigues s'agueren⁴⁰ metut d'acòrd, l'ac anèren a condar ath pare de Roseta.

Ath començament s'enfadèc; mès Dempús comprehenec era arrason e diguec :

Non voi que Roseta plore pera mia culpa.
Atau, hètz çò que volgatz, mentres que non
me hètz a quedar mau.

Non vos cau pòur, diguec Marieta. S'auem
d'arribar ad aqueth cas, vos, mos podetz

40 Auem respectat era forma de Condò, mès fidelà ara fonetica, que non pas era normativizada “aueren”.

pelejar tant que volgatz... Mès, ja serà hèt, e non tornaram endarrèr.

Atau quedèren, e demorèren era net damb pòur e damb impaciéncia, ath madeish temps.

A boca de net, arribèc Miquèl, e saludèc a toti damb era cara e paraules des hèstes. Mès es auti lo receberen damb pògues paraules e damb era cara des dies d'aubrèr⁴¹, e Roseta, damb es uelhs amaradi de lèrmes.

En auer-se seigut passegèc ua uelhada pes cares de toti es presents, e diguec, tot estonat:

- E donc, qué as, Roseta?
- Qué vòs qu'aja, Miquèl? diguec era. – Qu'aguesta vergonha non la pogui suportar; e non la supòrti mès.
- Qué cau hèr, donc?
- Da as gojats lo que demanen: paga-les era entrada.
- Non, Roseta. Delànet m'insultèren e se shautèren de jo. Se non rebaishen, non tocaràn un sòu. A testarrut, testarrut e miei.
- Non rebaisharàn, Miquèl. Aquerò qu'ac sabi jo, diguec Marieta
- Donques, diguec Miquèl, que hèsquen calhauari enquia qu'agen trincat totes es esquieres e esculat totes es oles de Vilac.
- O ca⁴²! non anam cap peth madeish camin, Miquèl, diguec Marieta, en tot hèr anar eth

41 Dies de travalh.

42 Expression pròpria qu'ena actualitat a perdut fòrça emplec.

cap. Se tu non ac pagues, ac pagarè jo; e non te'n haràs guaire content d'aquerò, e!

– Tu? preguntèc Miquèl, en tot arrir-se'n.

– Jo, tiò, jo! e non me haràn cap tant de dò coma tu, encara que me'n demanen vint, de duros.

En tot que parlauen es de laguens, arribèc eth calhauari, se placèc ath deuant dera pòrta, e venga hèr sabat, entò qu'es sordi s'agueren de tapar es aurelhes.

Es de laguens escotèren un shinhau. Dempús diguec Marieta:

– En qué penses, Miquèl?

– Se gosèssa, les anaria a ajudar: aquerò pensaua, responec eth, en tot arrir.

Alavetz, Roseta se shuguèc es uelhs, se revestic dera arrogància e era autoritat d'ua reina, e diguec

– Ben, Marieta, ben! Pòrta-les es shishanta pessetes, e torna de seguit; qu'auem de parlar.

Marieta gesquec, e ath cap d'un moment, eth calhauari acabat.

Quan Marieta tornèc a entrar, Miquèl ère avergonhit e estonat; e aquerò, que'encara non les sabie totes.

Roseta se lheuèc, dauric ua ucha, deishèc ua polida e petita caisheta (boîte) ath dessús dera taula e diguec

– Tè, Miquèl te torni es cadòs⁴³ que m'as hèt. Com qu'eth nòste maridatge ja ei des·hèt, sauva-te es cadòs.

43 Possible malhèu fòrça emplegat en ua part dera Val d'Aran

— Badines? diguec eth praube gojat, tot estonat.

— Per badinar que sò, tiò, dempús des harts de plorar que m'è hèt, des de delànet estant.

Anem, hemna! non sigues atau!... Pòc pensaua que tu t'agravièsses atau... Guaire còps se n'a hèt de calhauari, e per aquerò, es maridatges an tirat endeuant.

— Deishà'c córrer, Miquèl, diguec Marieta. Vau mès quedar-se a vestir sants, non pas maridar-se damb un òme que dèishe plorar tant ara sua prometuda, per quate miserables pessetes, que non t'aurien hèt bric de falta... Qué haries quan li auries eth pè en còth, s'ara as hèt aquerò?

— Qué i didetz, vos, Tòn? diguec Miquèl ath pare de Roseta.

— Pare pòt díder lo que volgue, diguec Roseta. Me pòt trucar, me pòt trèir de casa; jo me deisharè aucir, sense mancar-li eth respècte. Mès non me poderà hèr maridar damb tu, ne creigui que ac pròve, dempús d'auer vist lo qu'acabe de passar.

— Ja a arrason, ja, eth senhor Rector (M. le curé), diguec Marieta, de díder que non i a arren tà petit ne tà duro com eth còr des avaros⁴⁴.

— Non ne parlem mès, Marieta; anem-mo'n tà dormir⁴⁵. Que s'apraienc damb pare.

44 Castelhanisme, sustot per acabament en “o”.

45 Curiosa preposicion “tà” quan en castelhan e catalan emplegam sonque “a”. Ei corrent en aranés per exemple en “anar tà taula”.

E Dempús de dar era bona nit⁴⁶ se n'anèren, totes dues, deishant damp un pam de nas ath praube Miquèl.

— As hèt, mau, mà hilh⁴⁷, as hèt molt mau, diguec Tòn, de non hèr cas des sues lèrmes e paraules. A lo que compreni, s'a pensat de que non l'estimaues, en veir de deishar-la plorar, e tu arrir-te'n... En fin⁴⁸, veiram se li passe: ja t'ac harè a díder.

— Non; ja tornarè jo madeish, tà veir se me pogui hèr a perdonar⁴⁹

— Veiram! Veiram!

Quedèren atau e se despediren.

46 Auem generalizat “bona net”.

47 Expression fòrça emplegada en Aran.

48 Castelhanisme fòrça usuau.

49 Condò emplegue era preposicion entre verbs e locucions verbaus.

III

Mès eth maridatge de Miquèl e Roseta quedèc des·hèt per tostemp⁵⁰. Era providència non volec permetter qu'ua anima tà bona e pura com era de Roseta anèsse a quèir en poder d'un òme sense còr. Perque er avaro⁵¹ non a còr n'estime ad arrés, sonque ath dinèr; e per un sarpat de monedes, harie a patir a tot eth mon e cometerie es mès lèges baisheses, encara qu'es sues venes siguen plies de sang nòbla, com es deth nòble e orgulhós Miquèl de Màuba.

Mès tard, toti dus trobèren parion, encara qu'a Miquèl li costèc quauqui ans, perque cercaue era sua mieja iranja enes rames de tot naut e non la trobèc, entò que la cerquèc un bon shinhau mès enjós. Tanben, alavetz, com tostemp, i auie gojates que s'estimauen mès era noblesa des boni sentiments e es bones òbres, non pas era dera sang.

Deishem-mos de filosofies: eth qu'en volgue pòt trobar-les en d'auti libres, escriti damb plumes milhors qu'era nòsta. Nosati mos cau seguir era nòsta istòria, sense meter-mos en libres de cabalheria.

50 Semble que i a ua influéncia deth catalan. Calerie díder “entà”.

51 Semble d'influéncia castelhana, que totun auem conservat per èster pròpri de Condò.

Quan Joan sabec que Roseta e era sua Marieta auien dat aquera coja tan gròssa ath nòble Miquèl, se metec furiós com ua ossa quan li panen es ossardets.

Semblaue que tot ac auie de méter a huec e sang... Mès jamès auem pogut saber contra qui ère enfadat: se contra Miquèl, o contra Roseta e Marieta. Encara que cridèc e filosofèc ua bona estona, com eth acostomaue, jamès diguec contra qui parlaue, ne arrés se prenec era pena de preguntar-l'ac. Dempús li passèc, com tot passe en aguest mon.

Quan Marieta e Cisco se trobèren, tanben gesqueren a parlar sobre⁵² er “assunto”⁵³ deth dia; e toti dus se trobèren deth madeish pensar causa non bric estonanta en eri dus.

— Se jo me maridèssa damb tu, Marieta, diguec en tot tremolar de pòur e vergonha, arren me harie dò tà pagar era entrada; encara que m'aguessa de véner era camisa e anar a moinar⁵⁴.

Marieta se tornèc vermelha, se metec sèria è abaishèc eth cap, sense díder arren. Jamès auien parlat de semblanta causa; e eth prumèr entretòc siguec un espant entà Marieta.

Cisco que ja auie començat a esguitlar-se per aquera còsta tan arribenta, non volec parar enquiat hons, tà veir s'i trobaue eth cèu o lunfèrn. Atau ei que diguec

52 Preposicion fòrça usuau ena epòca de Condò. Ara tendim a emplegar “sus”.

53 Ara auem socializat “ahèr”. “Assunto” semble un castelhanisme.

54 Elidís ua “a”, d”amoinar”.

—Qué me'n dides, Marieta? T'i maridaries damb jo?

Marieta lheuèc eth cap, e diguec damb veu⁵⁵ tranquilla e resòlta:

— Cisco, enquia que n'ages parlat a pare e mare, non me parles mès d'aguestes causes. Ara com ara, ei tèrra vedada tà jo.

E Marieta deishèc estar en blanc a Cisco, e se n'anèc entà casa.

Cisco non ère pèc, encara que praube; e lèu li semblèc compréner era respòsta⁵⁶ de Marieta; que li semblèc un si ben dessimulat⁵⁷ e sense compromís.

Non s'ac metec a heregar tot aquerò; e Dempús de quauqui dies de pensar-s'i se determinèc a parlar-ne as pares de Marieta.

Ja li hège pòur, ja, eth gèni e er orgulh de Joan. Mès li semblèc que s'ac valie era pena d'anar a réber⁵⁸ quauques cogotades de Joan, entà saber eth si o eth non deth cèu que desitjaue⁵⁹. E arribèc eth dia qu'auie de senhalar damb era pèira mès blanca o mès nera de tota era sua vida.

Ère un dia de hèsta. Marieta e Roseta èren entà Vielha tà anar hèr quauques crompes, e en casa d'Es de Castèth non i auie sonque Joan e Tònha.

Dempús d'encomanar-se a Dieu⁶⁰ e a Maria Santíssima, Cisco determinèc de presentar-se

55 “Veu” ei era paraula socializada pendent era epoca de Condò. Ara hèm “votz”.

56 Condò non emplegue “responsa”.

57 Ara meteriem “dissimulat”.

58 Era forma actuau priorizada ei “recéber”, tot e que “réber” a un gran emplec.

59 Condò emplegue “desitjar” e non pas “desirar”.

60 Emplegue era forma panoccitana e mès socializada foneticament ena Val d'Aran, “Dieu”.

ath deuant des sòns jutges, tà que li dèssen era senténcia de vida o de mòrt.

Ben rebut⁶¹ siguec en çò de Joan de Castèth, a on tostemp n'auie estat, e li heren eth compliment com solien hèr damb un amic.

Ère eth cas mès critic en qu'eth praupe Cisco s'auie trobat en tota sa⁶² vida; e non sabie com gesser-se'n, perque era lengua se li endrabae ena boca e non se volie revlincar entà prononciar es paraules que Cisco volie díder a Joan e Tònha.

Ar ultim⁶³, les deishèc quèir aqueres paraules, pes que damb pro travalhs, Tònha e Joan pogueren compréner es intencions deth gojat.

Era prumèra non diguec arren, perque, damb eth sòn còr de mare, ja se les n'auie endonviades aqueres intencions, hège temps, non en Cisco solet, non; sonque en Marieta tanben. Mès Joan, a qui tanben li coneishem es sues, "sobre" eth particular, se quedèc hèt de pèira, e diguec:

— Mès, praupe gojat, sonies⁶⁴, o t'as begut er enteniment?... Non pòt èster qu'ac digues a de vères⁶⁵, aquerò... Deues voler badinar: ei vertat?... Ditz-mos-ac.

— Non, oncle⁶⁶ Joan; non badini, sonque qu'ac digui formau.

61 Ara emplegaríem prioritariament “recebut”.

62 Possessiu fòrça emplegat enes epòques passades, qu'ara a queigut en dessús.

63 Ara, mèslèu, emplegam “fin finau”, “finaument”,...

64 Ara emplegam “somiar” e “sòmis”.

65 Expression aranesa qu'ara apenes ei emplegada.

66 NÒTA DE CONDÒ: Ena Val d'Aran es joeni diden oncle as vielhs, mèslèu que senhor, encara que non siguen parenti.

Joan corbic a Cisco damb ua huelhada de desprèci e diguec:

— Mès, non ves qu'ès un miserable e un mandiant?

— Què vò díder aquerò?... Vosati ètz pro riqui tà Marieta e tà jo... Mès, encara que jo siguessa ric e Marieta prauba, vos dideria lo madeish.

— Vè n'ac a escriuer ena aigua aquerò... Mès ei igual... non comprenes que Marieta se rebaisharie massa de maridar-se damb un baishafèra⁶⁷, com tu?

— Era non se rebaisharie bric; lo que harie, ei apujar-me a jo. A mès de que, non ei rebaishar-me maridar-se per amor: çò qu'en serie, maridar-se pes dinèrs o per ambicion.

Enquia aquiu⁶⁸ Joan auie parlat, mèslèu⁶⁹, damb desprèci que damb enfado⁷⁰. E quan sentec es darrères paraules de Cisco, se metec a arrir, e diguec:

— Vè t'aquiu lo que volerries hèr tu! Maridar-te pes dinèrs e per ambicion. Alavetz, tu, te rebaisharies e t'apujaries; tot en un còp, e?

— Non, oncle Joan ja vos ac è dit abans. Me maridaria per amor solet.

E ja sabes se Marieta se maridarie per amor damb un mandiant, com tu? diguec Joan a qui ja li pujaue era humeta ath cap deth nas.

67 Mot qu'expresse opinion e sentiments pejoratius.

68 Condò escriuie “aquieu”.

69 Condò ac escriu “mès alèu”.

70 Segurament ei un castelhanisme.

- L'ac podetz preguntar...
- E, t'ac a dit era, que t'estimaue?
- Non m'ac a dit, mès, ac è coneishut. Lo que m'a dit, que vos la demanèssa a vosati.

Alavetz, Joan s'enrabièc de tal manèra⁷¹, qu'es uelhs li gessien deth cap, e semblaue que se l'auie de minjar. Li diguec ua longa letania des nòms mès lègi que i a en diccionari qu'es mau parlats e mau-criats an entath sòn us; e acabèc damp aguestes paraules:

– Non. Cisco; non m'ac pensaua qu'aguessestà pòga vergonha. Un miserable mandiant e ignorant, com tu, pensar-se auer era nòsta Marieta! Ei er insult⁷² mès gròs que me podies hèr, pòca-vergonha! Mès te lo perdoni, damp era condicion de que non entres mès en aguesta casa, perque veigui qu'èss un lairon der aunor⁷³ mèn e dera mia hilha.

Mentres que Joan parlaue, era cara de Cisco cambièc de toti es colors der Arc de Sant-Martin; e quan sentec es darrères paraules de Joan, aguec de hèr un esfòrc extraordinari tà non mancar-li eth respècte, peth prumèr còp ena sua vida. Ath cap d'un shinhau, se lheuèc, e diguec, en tot tremolar, mès sense arrogància:

– Perdonatz, oncle Joan. Jamès m'ac auria pensat qu'ac poguéssetz préner atau. E ara, veigui damp tot eth sentiment que me trètz de casa, sense brembar-vos que tant a de

71 Possiblement un castelhanisme.

72 Ara hèm normatiu “insult”.

73 Condò ditz “onor”.

menestèr eth ric deth praube, com eth praube deth ric... Se non m'i voletz, non vierè... Mès, se cap de còp m'auetz de menestèr, cridatz-me, que jo serè aciu tà tot lo que vos convengue; encara que sigue entà chupà-vos era postèma des lhagues, se Dieu vo'n dèsse jamès; encara que sigue tà dar-vos era mia sang.

Joan quedèc avergonhit, en sénter aqueres paraules. E, en non saber que mès díder, diguec aguestes paraules que li vengueren ara lengua.

— Tiò, bèn⁷⁴. Vè n'ac a escriuer en aigua aquerò.

— Provatz-ac, qu'ac veiratz a díder, diguec Cisco. E se n'anèc, en tot shugar-se es lèrmes que li volien quèir des uelhs.

Quan Joan ère enfadat damb d'auti, Tònha auie de carar ath despiet de mòir un escàndol⁷⁵. Per aquerò, non diguec arren, mentres que Cisco siguec en casa. Mès, quan aguéc passat era pòrta e en veir ath sòn marit avergonhit, non se poguec detier, e didec

— Ac ves?, Joan, çò que ei era supèrbia? Aué, damb era mania dera noblesa dera tua sang, t'as passat mès baish qu'eth povàs deth camin, mentres que Cisco s'a passat nòble com un rei.

— En qué, Tònha? diguec, estonat e miei enfadat, Joan.

74 Expression vielha qu'ara s'està perdent.

75 Ara normativizam en “escandal”. Còndo s'apròpe mès as formes fonètiques.

— En qué?... En que tu as parlat mau, com un carretèr; e eth t'a responut com ua persona ben educada.

— Mès, Tònha! Aquerò de díder qu'era nòsta Marieta l'estimaue, non te semble que mereishie que l'aguessa tret a còp de pès, de casa.

— Non, Joan li podies díder lo que li as dit, en tot parlar ben, com eth a hèt; e sense passar-te “basto”, com as hèt tu. E per ua auta part, ac sabes, tu, s'era nòsta Marieta lo estime, a Cisco ?

— Ò! aquerò sí, qu'ac sabi, perque era nòsta Marieta sap lo que se ditz e lo que se hè. Mès, se per desgracia, li passèsse peth cap de voler-se maridar damb aqueth plegandièr e baishafèra, non aurie cap d'anar tà Roma, tà hèr era penitència; que l'ac daria, jo, aciu, damb eth garròt.

— Guarda, Joan, diguec Tònha; non ac pròves de trucar a Marieta, sense motieu⁷⁶, com hès damb jo; perque ja a eth temps entà poguer-se trigar ath sòn gust eth companh de tota era vida, e perque jamès mos a dat eth mès petit desgust.

— E non i aurie tà escauhar-li era esquia de voler-se maridar damb eth mès praube deth pòble? diguec Joan.

— Non, Joan; lo qu'auries de hèr en aqueth cas, hèr-I'ac a compréner a bones. E se no'n volguesse hèr cas, ja sabes que ne tu ne jo l'ac podem privar de maridar-se damb qui volgue, perque ja a eth temps tad aquerò.

76 Condò emplegue fòrça era “e” entre es formes “iu”, “motiu-motieu”, “aciu-acieu”,...

– S'ac hège, la treiria⁷⁷ dehòra de casa.

– Amo que n'ès. Mès i a còps, vau mès maridar-se damb un bon òme praube, que damb un mau òme ric.

Joan se sentec herit des darrères paraules dera sua hemna; e coma que s'auie d'esbravar, ac hec coma solie; e Ii dèc tà fòrta bohetada a Tònha, que li hec a veir es estrelhes... E pera infinita pacéncia⁷⁸ de Dieu, non se li sequèc aquera man criminal⁷⁹ que martirizaue a ua esposa tà bona, per voler-li hèr a veir era rason!

Tònha non didec arren, mès non se podec detier de plorar.

Mentretant senteren a parlar ara sua hilha en carrèr; e Tònha se shuguèc deprèssa es uelhs, tà dessimular⁸⁰; mès non li valguec, perque Marieta ac coneishec de seguit.

Se parèc ath miei dera sala, e envièc ua sevèra uelhada a sa pare e sa mare; e dempús didec:

– Qué a passat aciu, ja?

Ne er un ne era auta responeren. Toti dus abaishèren eth cap, com dus criminals ath deuant deth jutge. Marieta tornèc a díder:

– Aciu n'a passat ua. Qué a estat aquerò?

– Non a estat arren, hemna. Calma-te, didec Tònha.

77 Condò escriu “trairia”.

78 Aguesta ei era forma tradicionau aranesa. Ara metem “pacíencia”.

79 Ara tendim a vocalizar en “criminau”, mès Condò non la hè aguesta adaptacion.

80 Condò ditz “dessimolar”.

— Non a estat arren?... Vosati, tostemp lo madeish! Er un martirizar, e era auta dessimular enquia morir.

Marieta abracèc a sa mare, e se metec a plorar. E, en tot sèir-se en ua cagira, diguec:

— O! quin martiri qu'ei aguest!... Guaire mès valerie non auer neishut, non pas veir aguestes cruytats.

— Cara, Marieta!... Non me hèsques a acabar de pèrder era pacéncia! didec Joan, avergonhit.

— Aquerò ei! didec Marieta, damb un shinhau d'arrogància. Vos, podetz díder çò que volgatz, e trucar a mare tant que vos plasque; e nosates non podem plorar ne queishar-mos, e?... Trucatz-me a jo, en sòrta de trucar a mare; e vos punarè es mans cada còp.

— Bèn⁸¹, me'n cau anar, didec Joan, avergonhit. Se non... E se n'anèc, sense díder arren mès.

Ei vergonha lo que passe ena Val d'Aran en un bèth ramat de matrimònис. Er òme, per borracho⁸², per dolent o per seguir era costum de molti auti, ma tracte ara hemna, pitjor⁸³ qu'as bèsties qu'a ena bòrda.

Era hemna, Dempús de harta de trabalhar tot eth dia, de hèr totes es faenes que aurie de hèr er òme, que bèth ramat de còps s'està ena tauèrna, ath ser, per pagar, s'a

81 Expression força usuau en aranés dera epòca.

82 Forma qu'ara tendim a susbituïr per embriac, begut, hart, ebri,...

83 Emplegue aguesta forma e non pas “piri”.

de veir en.hastiada e trucada sense cap de motieu⁸⁴... E londeman, a torna-i!

Atau que li passaue ara nòsta Tònha, coma⁸⁵ un bèth ramat d'autes. Mès era, qu'auie confiança en aqueth Dieu que prèmie as boni e castigue as dolenti, s'ac amagaue tant que podie, tà non hèr a quedar mau ath sòn òme, ath deuant deth mon... Sofrir, e carar, e dessimular, ère eth comportament de Tònha... Què mès voletz demanar a ua cristiana?

Mès Marieta ère er ange⁸⁶ dera casa, que s'auie guanhat eth còr deth pare e dera mare. Per aquerò n'auie estauviat un bèth ramat de trucs ara prauba Tònha.

Deishem-ac estar, que hè hastic de parlar-ne, d'aguesta malaïda costum.

84 Respectam aguesta forma en lòc dera forma “motiu”.

85 Auem respectat aguesta forma que Condò non emplegue massa soent. Acostume a emplegar “com”.

86 Forma antiga que actuaument s'a substituït per “àngel”.

IV

Joan ère un òme que non pensaue, sonque en conservar era mediana⁸⁷ riquesa qu'auie e en maridar ben ara sua hilha. Dues causes qu'èren era aucupacion⁸⁸ en qué mès temps empleau⁸⁹.

Religion non n'auie; o se n'auie hèt ua tota exprèssa tà eth. Tà missa non i anaue, sonque quan non sabie com passar eth temps tà anar-se a destràir⁹⁰. Tà encomanar-se a Dieu, tostemp li mancaue eth temps. Ademès⁹¹ tà que l'auie de menestèr, eth, a Dieu? Auie salut, auie dinèrs, auie influéncia en pòble; que li podie demanar a Dieu? Tà eth, ja se n'auie pro...

A coheissar-se, ja hège ans que non i anaue, perque non sabie que díder ath confessor. Quini pecats voletz qu'aguesse hèt?... “Eth non aucie, ei vertat non hège sonque martiris ara sua hemna damb trucs e patacs, tot soent e sense motieu⁹²; e ara sua hilha, damb eth martiri de sa mare.

87 A tier compde aguesta forma. Ara emplegaríem melhor “mieja”.

88 Condò emplegue “acupacion”.

89 Damb er infinitiu “emplear” e non pas “emplegar”.

90 Emplegue “destràir” e non pas “distràir”.

91 Forma fòrça emplegada en lòc de “a mès”.

92 Ara escriueríem mèslèu “motiu”.

Tanpòc panaue eth: non hège sonque desmicodar-se quauqui còps enes jornaus des logandèrs e logandères; quauqua estafa, se podie enes sòns tractes; negar bèra miegèra de vin as tauernèrs, perque, eri, segons didie Joan, auien era pluma horcada tà apuntar-ne dus per un..

Atau ei que Joan non hège mau ad arrés... S'es auti auien agut de plorar, un bon ramat de còps, peth sòn mau gèni, pera sua lengua de vibora⁹³ e pera sua tirania, ère perque se queishauen sense motieu... Quina culpa i auie en aquerò, Joan?

Joan venguie de ua longa hilèra de nòbles; per aquerò, arrés auie dret tà queishar-se⁹⁴ dera noblesa des sues paraules e òbres; en cambi, eth auie eth dret de méter eth pè en còth, a toti.

Se parlam tant dera sang nòbla de Joan, non ei perque era mania de noblesa sigue guaire generau ena Val d'Aran; sonque perque es pògues exepcions que, per aguesta part, i auem vist, an estat mès ridicules, per èster pògues.

Ath revès: molti qu'aurien agut dret de hèr a veir quauqua pròva de noblesa, se l'an perduda, per non hèr-ne cas.

Ena Val d'Aran, i son ben tocats es renòms damb eth de noblesa, com de Miguèl, de Còrs, de Peremiguèl, etc. Donques, es amos d'aqueri renòms, per non hèr cas d'aqueth "de" de nòble, se firmen : Demiguèl, Decòrs, Peremiguèl, etc.

93 Auem deishat eth castelhanisme pera sua socializacion tot e qu'en aranés calerie tendir a "vipèra".

94 Ena actualitat emplegaríem mès "a" que non pas "tà" en aguesta construccion.

Mès eth nòste Joan, non. Mès illustrat, o mès orgulhós que toti es auti, a volgut sauvar eth sòn de Castèth. E s'es ignorant non comprenen eth valor⁹⁵ d'aqueth "de", ja les ac explique eth, deth dret e de revès.

E com que non a mès qu'ua hilha, tà non perder-se aqueth de tan nòble, a cercat un aute renòm que lo pòrte, tà barrejar-lo damb eth dera sua hilha. E atau, es sòns nets seràn dus còps nòbles.

Er òme afortunat en qui Joan a fixat es uelhs, tà hèr-lo eth sòn gendre, ei un german d'aqueth celèbre Miquèl de Mauba, deth pòble de Montcorbau, qu'en mès de seteme acabarà era carrerà de mètge, e qu'ei tan egoïste⁹⁶ com Joan, que ja ei tot un díder.

Marieta, qu'encara non lo coneish guaire, non sabec díder que non, quan sa pare l'ac proposèc. Non diguec sonque:

- Veiram se m'agrade.
- Non t'a d'agradar?, hemna, non t'a d'agradar?
- Veiram

Er estudiant de mètge se didie Père. Père de Mauba, si, que la volie a Marieta; perque Marieta se hège a estimar de toti es que la coneishien, e perque es bens de Joan non èren de despreciar⁹⁷.

Ja, "casi"⁹⁸, èren emparauladi. Lo qu'ei Père e Joan, ja s'autien dat eth si (oui) de

95 Era forma corrècte ei femenina, "era valor".

96 Ara eie "egoïsta", mès auem deishat era forma de Condò pr'amor que reflèxe melhor era fonética.

97 Ara emplegam mès "mespredar" o "menspredar".

98 Auem volut deishar aquest mot que Condò segurament emplegue per influéncia castelhana.

bona gana; mès Marieta encara se l'auie sauvat... entò veir...

Mentrestant, arribèc eth dia de Sant Fèlix, dia dera hèsta deth Patron deth pòble.

Aqueth an, li toquèc a Cisco Lèja de èster eth fradin major, sense guardar s'ère nòble o baishafèra; s'ère ric⁹⁹ o prabe.

Cisco, aqueth an, se volet hèr a veir: e loguèc quate musics de Vielha qu'èren: Simon, qu'ère eth director, e tocaue eth cornetin; Cisco de Jaime de Barra, que tocaue eth violin¹⁰⁰; Père de Ianna, que tocaue eth clarinet, e Fernando dera Chola, que tocaue eth baish.

Aqueth an, Père de Mauba, com qu'acabaue es estudis, passèc er ostiu¹⁰¹ en Barcelona; e per aquerò, Marieta non volet barar ne anar tath balh, per respecte ath sòn miei promés.

Toti saben que son es hèstes majors, ena Val d'Aran. Eth dia abans¹⁰², aucissen ua oelha per casa; pòrtent eth present as parents des auti pòbles, e les conviden tà Iondeman.

Eth dia dera hèsta, arriben es parents des auti pòbles entre es ueit e es nau, prenen un chabrot¹⁰³, e toti se'n van entà missa, sonque es mastresses qu'an de codinar.

En aqueth temps, de que parle er autor, se cantaue era Missa Regalis, o era deth 2^{on} Tó

99 Condò non emplegue era forma “arric”.

100 Condò escriu “vieulin”.

101 Condò escriu “ostieu” damb era “e” que l'apròpe ara fonética pròpria dera paraula.

102 Aguesta forma ei emplegada per Condò en compdes dera “abantes” qu'ara s'a socializat.

103 Un “chabrot” ei ua barreja de caldo e vin.

de Dumont; era musica tocaue quan es cantaires cantauen; Dempús de Missa se hège era Professor per tot eth pòble; Dempús, entà anar a dinar, tot eth mon. Ena tarde, toti enta Vrèspes, e Dempús, toti entara plaça; es joeni tà anar a barar, e es vielhs, tà guardar.

Eth dia segon dera hèsta se ditz eth dia de Sant Belitron (jo, pensi, perque aqueth dia toti hèn mès deth belitre qu'eth dia abans). Aqueth dia ei entà barar, enquia qu'eth solei les hèsque a delir eth cervèth, e era shudor banhe es pèires.

Cap ath ser se hèn es Aubades; e aciu, mos i auem d'entretier un shinhau.

Er an de que nosati parlam, cap ath ser, comencèren a méter dues longues ringlères de cagires ena plaça, enta hèr-i a sèir era gent deth pòble e as forastèrs¹⁰⁴ a qui volien onrar.

Eth fradin major anèc a agarrar peth braç ar Alcalde, ara sua hemna, e a toti es que se trobauen ena plaça, principaument as gojates deth pòble e as forastères; e les hec a sèir a toti en aqueres dues ringlères de cagires.

Joan de Castèth e era sua familha non auien gescut, aquera serada; e anèren, entà casa sua, tres fradins, damb Cisco ath dauant, tà anar-les a cercar, e hèr-les a méter ena Aubada.

Heren compliments, ua estona; mès, totun, se deishèren véncer, e acodiren toti, es de casa e es forastèrs.

104 Detectam ua possibla incoeréncia en non emplec dera preposicion “a” en “sèir era gent”.

Cisco, ath despièt de hèr a enfadar ath nòble Joan, agarrèc peth braç a Marieta, e se quedèc ath darrèr des auti, entà poder parlar un shinhau peth camin, enquiara plaça.

Marieta sofrie¹⁰⁵ d'anar a bracet damb Cisco. Mès eth profitèc eth temps tà dar-li a enténer a era qu'encara la estimaue mès que jamès.

— T'i maridaràs contenta damb Père de Mauba?

— E perqué non? Ei nòble, ric e mètge... Qué vòs mès tà jo?... E Dempús, pare ac vò.

— Tiò, diguec Cisco. Ta pare ac vò, per orgulh; mès non pense se seràs dichosa, o non.

— Perqué non posqui èster tà dichosa damb eth com damb tu, ja que parles atau? diguec Marieta, hènt a veir qu'ère enfadada.

— Perqué?... Aquerò, tu, ac sabes mès que jo... E te planhi damb tot eth còr... Jo, non me maridarè... Mès me hè pòur qu'aurè de plorar mès per tu que per jo.

Marieta ère ath punt de plorar en sénter aqueres paraules de Cisco. Hec dera enfadada¹⁰⁶, e li didec:

— Ja sabes que non sò tà tu, Cisco. Donc non me parles mès d'aguestes causes, e dèisha-me estar tranquilla.

— Ja ac sabi, Marieta, que non sò tà tu, perque m'ac diguec tà pare. Mès, jo, passi mès pena de tu que de jo; e se Dieu non

105 Ara emplegaríem mèslèu “patie”.

106 Polida expression “hèr dera enfadada”.

t'ajude, me hè pòur que ploraràs mès d'un còp.

– Cara, Cisco! Non te vòi sénter mès.

– Tiò, ja sò carat.

Mentretant, arribèren ena plaça; e Cisco anèc a hèr sèir a Marieta ath costat de sa pare.

Com que ja tot ère plen, es musics comencèren a tocar era Aubada; e es fradins, er un ath darrèr der aute, se meteren a sautar pes costats e entremiei des dues ringlères de cagires, tà hèr er onor as qu'èren seiguts en eres.

Dempús, agarrauen ua escorribanda, e s'anauen a posar un shinhau. Entretant, es musics¹⁰⁷ tocauen, e dus joeni maridats barauen peth torn des qu'èren seiguts enes cagires.

Aquera ei era part mès polida dera hèsta deth segon dia, e jamès canse, per mès longa que sigue.

Dempús d'auer barat ua bona estona, era musica¹⁰⁸ carèc. Alavetz es fradins convidèren as qu'èren seiguts ena Aubada, damb un trocet de còca e damb un vasso¹⁰⁹ de vin a cada un. Dempús, passèren a remassar es dinèrs que cada un d'eri volien tirar ena safata¹¹⁰. Un i tiraue un duro; un aute, miei; un aute, dues pessetes... e toti i tirauen çò que podien, e era safata

107 Condò emplegue “mosics”.

108 Condò met “mosica”.

109 Possible castelhanisme molt emplegat.

110 Actuaument emplegaríem “plata”.

s'amplie... tà ajudar a pagar es gastos¹¹¹ as fradins.

Quan agueren acabat, es fradins se calèren laguens dera casa tà compdar çò qu'auien arremassat. De seguida, gesqueren,

Cisco, eth fradin major, cridèc:

– Ara, que cau hèr era Aubada tàs praubi!

Toti es dera plaça se heren contenti, e¹¹² en tot arrir-se'n comencèren a guardar era *Colònia de praubi* qu'aquiu¹¹³ i auie.

Aguesta part dera hèsta mereish un capítol separat.

111 Possible castelhanisme força emplegat.

112 Condò hè “è” dubèrt.

113 Condò escriu “aquiteut” entà reflexar era prononciacion.

V

Ara ven ua part rigorosament istorica, e ei lo que hè referéncia as praubi de qué vam a parlar.

Era Val d'Aran, tostemp, a estat era America des praubi que non servien tà travalhar, de dehòra deth país.

Eth qu'arribaue aciu, e tastaueth gèni e era caritat des aranesi, ja non se'n botjaue mès en tota sa vida. Amoinar¹¹⁴ per amoinar, se quedauen a on les hègen bona cara; e com qu'era Val d'Aran daurís es braci, com ua bona mare, a toti es forastèrs miserables qu'aciu se vien a aporalar¹¹⁵, toti s'i queden, sense pensar en cercar ua auta fortuna; perque, tara sua ambicion, ja la tròben pro gròssa aciu¹¹⁶.

Quan er autor ère mainatge, enes pòbles de Vilac, Mont, Montcorbau e Betlan¹¹⁷ n'i auie ua *Colònia* que hège pòur as armaris. Ei vertat que toti aqueri praubi èren bona gent, e s'acontentauen damb çò que les dauen; e, per aquerò, non hègen embràs ad

114 En ua auta ocasion a emplegat “moinar”.

115 Paraula que Condò emplegue damb sens de recuéller.

116 Condò emplegue sustot “ací”.

117 NÒTA DE CONDÒ: Escriuem es nòms des pòbles, atau com les prononciam es aranesi, “menos” era letra V que tostemp se pronóncie B. (J.C.S.).

arrés, sonque les hègen patir de bona gana enes pòbles en que s'aporalauen¹¹⁸.

En Vilac i ère Pedro, qu'ère hilh de Calvèra (Aragon). Eth se podie considerar com eth rei, o eth mès privilegiat d'aquera Colònia; perque era sua formalitat li valec poder èster eth clauèr e òme de confiança des de Magràs, ua des bones cases de Vilac. Ne ère massa espabilat ne massa pèc. Sabie acontentar as sòns amos, que se distinguien¹¹⁹ pera sua bondat: ja ère tot lo que calie.

Tanben estaue en Vilac, Maria deth Bishò, germana de Pedro, que auie un bishò ath dejós dera maishèra, que semblaue un esclafon¹²⁰, d'aqueri mès gròssi, que pòrtent es crestons dera ramada. Ère blecassuda, e li costaua un jornau tà hèr gésser cada paraula que volie trèir dehòra dera sua boca¹²¹.

Tanben n'i auie ua auta en Vilac peth madeish estil. Ère Ròsa deth Bishò, tanben hilha de Calvèra. Non sabi cap s'ère parenta, o non, de Maria; mès òc, que sabi qu'era ua ère era imatge dera auta en tot: en bishò, en blecassuda, e en espabilada. Tant era ua com era auta non sabien hèr, sonque amoinar e víuer¹²².

En Betlan i estaue un tal Ramon, de non sabi quin pòble dera madeisha comarca de Calvera. Toti Ii didíem eth *Nino*, o eth *Chic*

118 En sens de recuélher.

119 Condò emplegue “destinguien”.

120 Esquera gròssa e panchuda deth miei.

121 Condò aciu emplegue “boca oualhousa”.

122 Condò emplegue “víauer”.

de Betlan. Lèu serà defenit, se l'acomparam¹²³, en tot, a Maria e a Ròsa deth Bishò; mès li hège fauta¹²⁴ eth bishò encara qu'auie eth còth gròs.

En Montcorbau, i arribèren dues germanes, tanben de Calvera, Mònica e Tonheta, un shinhau mès esberides qu'es tres darrers personatges qu'auem descrit. Sabien hèr quauques faenes, encara que mau hètes, e èren de confiança¹²⁵... E tot ère aquiu¹²⁶. Mès tard, Tonheta s'anèc a establir en Mont, e Mònica se quedèc en Montcorbau. Tonheta encara ei en Vilac; sa germana s'anèc a maridar en Calvera, e quan¹²⁷ eth sòn òme aguec es interèssi que Mònica auie eretat, deishèc estar a era... Ara, pensi que Mònica amoine per aqueri pòbles de delà deth pòrt.

En Mont, encara n'i a un aute membre d'aquera famosa Colònia: ei Ramona, hilha de Boí, ribèra de Caldes de Boí. Era se pòt accomparar damb Mònica e Tonheta, en tot.

E tà acabar, i ère Maria era praua, hilha de Valladriga (Aragon). Ère ben piadosa, e sabie condar condes, tà hèr a distrèir era gent, en tot que hilaue canam.

Donques¹²⁸, tota aquera gent s'auie hèt de Marcatosa e seguie totes es hèstes majors d'aqueri sèt pòbles; e en toti, ère ben recebuda, com que siguesse de casa.

Er an dera nòsta istòria, e eth dia de Sant Fèlix, toti èren ena plaça de Vilac. E

123 Curiosa a protetica a “comparam”.

124 Condò emplegue “falta”.

125 Forma mès genuïna qu'era actuau “confidança”.

126 Condò emplegue “aquiviu”.

127 Condò emplegue era forma “quam” d'acòrd damb era fonética .

128 Condò escriu “donquets”. Forma mès proxima ara prononciacion dera epòca.

quan s'aguec de hèr era segona Aubada, tàs praubi, com auie dit Cisco, les dèren dus sòus a cada un e les heren a sèir enes dues ringlères de cagires qu'auem dit abans.

En tot qu'es fradins barauen era aubada, eth *Nino* de Betlan e Ròsa deth Bishò despleguèren e tornèren a plegar un paquet de liròts, entà amagar-s'i es dus sòus que les auien dat entà tirar ena safata.

E tota era gent dera plaça se n'arrien, e trobauen mès polit aquerò que tot lo d'aute dera hèsta; perque ère un acte de caritat, tà convidar e hèr a devertir as praubi.

E tota era gent dera plaça didie:

- Que nòble, qu'ei Cisco!
- Quin còr tà nòble qu'a!
- S'eth siguesse ric com d'auti, alavetz plan, qu'anarien ben es praubi.
- Aquerò, si, qu'ei noblesa ! Guarda, guarda, tè, com les hè arrir, en tot convidar-les... Com que siguessen es sòns germans!

Tot aquerò ac sentie eth nòste Joan de Castèth; e cada paraula d'aqueres ère ua puncha que li horadaue eth còr. Aquerò, d'enténer a tractar, tanti còps, de nòble, a Cisco... aquerò d'eth, non auer-s'ac pogut enténer jamès, en tot èster tà nòble, com se pensau, aquerò, tà eth, ère eth mon ath revès!. E aquera hèsta li hec er efècte d'un hart de garrotades.

Tanben ac entenie Marieta... E era se'n hège gròssa e contenta, encara que dessimulaue, tant que podie.

Cisco, non; no'n hège cas de tot aquerò...
Tanti còps s'ac auie sentut a díder, de
qu'auie un còr nòble!...

VI

Voleríem hèr mès longa agesta istòria; mès, mos an senhalat eth temps¹²⁹, e cau veir d'arribar ara ora, se pòt èster.

Ère eth mès de octobre deth madeish an. Marieta ja s'auie comprometut damb Père de Mauba, e ja auie recebut quauque cadò d'eth; encara qu'eth còr li hège mau, en veir a sa pair tan content d'aqueth tracte dera sua estimada hilha. Auie volut dar un plaser a sa pare; mès, aqueth madeish plaser que sa pare hège a veir, li hège mau a Marieta. Perqué ? Dieu ac sap!

En aute'n de dia¹³⁰, es de Castèth auien d'anar tà guàrdia de vaques¹³¹. Es vesins les auien encomanat era guàrdia. E Marieta, en veir que non podien trobar pro logandèrs tà hèr era auta faena, i volguec anar era madeisha, com d'auti còps auie hèt.

Ena Val d'Aran, en cada pòble, lòguen un pastor tàs vaques, un aute tas oelhes, etc. Ath pastor des vaques, qu'en diden vaquèr, cada dia li dan ua guàrdia, qu'ei un ajudant tà anar-les a hèr pèisher petò bòsc e pes montanhes. Cada casa deth pòble an d'anar tà

129 Forma qu'a Condò entà explicar es limitacions qu'a coma escritor.

130 Forma que trapam rara més qu'auem respectat.

131 NÒTA DE CONDÒ: En Pujòlo ne diden "begariau" (d'anar tara begada).

guàrdia, un dia per cada vaca gròssa que va tath vaquèr; e as de Castèth les tocaue d'anà'i sèt dies, perque auien sèt vaques gròsses.

Eth prumèr dia que Marieta i anèc, siguec eth darrèr d'aqueth tor de guàrdia, perque cap ath tard li piquèc ua vibora (vipère, en francés), entremiei dera man e eth canèth, pera part de naut.

Quan eth vaquèr vedec aquera desgràcia, cridèc assisténcia; e quauqui òmes que hègen lenha per aquiu¹³² acodiren as crits deth vaquèr.

Dauriren era man a Marieta damb un guinhauet deth vaquèr, li meteren ena lhaga ua picada d'alhs, e la portèren tot de prèssa entà casa. Com que Marieta auie queigut en malagana e auie percut eth coneishement, non s'encuedèc d'arren de lo que li passau.

La portèren en casa, e anèren a cercar eth mètge... E quin mètge auien d'anar a cercar?, sonque ath que la volie per esposa?

Arribèc eth Doctor Père; guardèc era man ara sua promesa; li tornèc a hèr ua operacion, tà meter-li amoniac; e dempús d'auer-la examinada ben, diguec que, per ara, non i auie perilh... Mès qu'era sua sang auie participat deth podom; e que, ara cuerta o ara longa, darie eth sòn efècte.

Joan e Tònha èren desesperadi, e non sabien lo que se hègen. Tònha queiguec

132 Condò escriu “pr'aquieut”. Cau tié'c en compde ena prononciacion.

tanben en malagana com Marieta, qu'encara non s'auie retornat.

Alavetz eth mètge hec der amo de casa, com confiaue èste'n¹³³ laguens de pògui dies. E diguec per aquiu que calie ua persona, joena qu'aguesse er estomac pro fòrt tà chupar-li eth podom dera Ihaga de Marieta e tà dar-li sang, perque era de Marieta ère, mès o "menos", empodoada.

Era casa ère plia de gent; mès arrés s'aufrie tà hèr aqueth sacrifici dera sua sang, e "menos"¹³⁴ encara entà chupar-se eth podom¹³⁵ dera vibora.

Mentrestant qu'era gent parlaue d'aquerò ath pè deth lhet de Marieta, era dauric es uelhs, se retornèc, e s'enterèc de tot. Tornèc a barrar es uelhs, reflexionèc un shinhau, e didec ath sòn promés:

— Qué non ac poderies hèr, tu, Père, aquerò, ja que non se tròbe arrés mès tà hèr un sacrifici tan gran?

Eth doctor Père se quedèc hèt de pèira; se tornèc verd e vermelh, com ua poma deth país; e dempús de reflexionar, didec:

— Jo non posqui perque è de hèr era operacion. Mès pensi qu'en trobaram quauqu'un en pagar lo que sigue.

— Donques¹³⁶, diguec Marieta, mès m'estimi morir, perque arrés aurà er interès, que tu auries d'auer per jo.

133 Forma pròpria entà reflexar "estar-ne". Auem conservat era forma de Condò, mès fonetica.

134 Castelhanisme qu'ara ja non ei tant socializat coma ena epòca de Condò.

135 Aciu Condò a escrit "podom". En d'autas ocasions a escrit "podon".

136 Condo ditz "donques", talament coma ère socializat ena epòca.

E tornèc a barrar es uelhs, sense hèr cas d'arrés des que se trobauen ath cant deth sòn Ihet.

Mentretant arribèc Cisco Lèja, enterat de tot çò que se passau; e apropanç-se ath pè deth lhet, diguec:

— Jo vengui tà dar era vida a Marieta. Ac prometí a sa pare eth dia que me neguèc era sua man; e ara ac vengui a complir, ja que non se presente arrés mès... Què cau hèr? didec, en tot guardar ar egoïste de Mauba.

Er egoïste de Mauba se tornèc a avergonhir; mès, hec un esfòrc entà aprofitar aquera còrda que se li presentaue tà sauvar era vida dera sua nòvia, e didec:

— Se'n trobèsssem un que, damb tot eth pagar, volguesse chupar eth podom d'aguesta lhaga e deishar-se trèir un shinhau de sang dera sua, Marieta serie guarida, tot a fet; perque li cau cambiar era sang qu'a embreada, e acabar-li de trèir eth veneno¹³⁷ dera picadura.

— Jo sò aciu tà tot çò que convengue, didec Cisco.

— Guaire vòs? preguntèc eth Doctor Père.

— Ja ei pagat, responec, Cisco; perque es de Castèth me treigueren era hame deth vrente, quan èra petit. E era mia sang ei sua.

Quan es qu'èren aquiu senteren aqueres paraules, toti se shuguèren es uelhs damb eth mocador, e comencèren a díder:

— Quin còr tan nòble!

137 Emplegue aguesta forma amassa e alternativament damb podom.

– Aquerò si qu'ei noblesa!

– Non se'n trobarie cap mès ena Val d'Aran, non, tan nòble com Cisco!

Se hec era operacion damb tota era facilitat, perque eth doctor de Mauba ère entelligent¹³⁸ tad aquerò.

Toti se n'enterèren d'aquerò: es forastèrs, Joan, Tònha e Marieta; e toti quedèren mès enamoradi d'aqueth còr, qu'auie hèt un sacrifici tan gròs, tà qu'er egoïste mètge de Mauba poguesse auer ua pèrla com Marieta.

Dempús dera operacion, didec Marieta:

– Cisco, quan seram guaridi, toti dus, haram ua hèsta aciu. Alavetz, te pagarè lo qu'as hèt per jo.

– Ja sò pagat, didec Cisco.

– Non, Cisco, non. Non me coneishes encara, se dides aquerò ...

138 Conservam era forma que Condò a emplegat per èster mès d'acòrd damb era fonetica pròpria.

VII

Quan toti dus sigueren guaridi, heren era hèsta qu'auie dit Marieta; e i anèren Père de Mauba; Cisco, sa pare e sa mare; Roseta Bernat, sa pare e es sòns germans. Non cau díder que Joan e Tònha èren tan contenti com ues Pasques.

En auer dinat, diguec Marieta:

- Pare, qué li auem de dar a Cisco, tà pagar-li lo qu'a hèt per jo?
- Lo qu'eth volgue, didec Joan.
- Jo non voi arren, didec Cisco.
- Tu, cara, Cisco, didec Marieta. Tiò, qué vòs; e lo que vòs ac auràs... Que li auem de dar, Père?

Arrés didec arren. Marieta se n'arrie, damb ua rialha d'ange; e Dempús didec:

- Quina sang ei mès nòble, pare: era deth doctor Père, o era de Cisco?

Toti compreneren a on anaue Marieta; e toti baishèren eth cap, sense respóner. Alavetz tornèc a díder era gojata:

- Se non voletz respóner, vos ac vau a díder jo. A Cisco que m'a chupat eth podom dera vibora e que m'a dat era sua sang, jo

li voi dar era mia man, s'eth la vò. A Père, que s'a portat com un mètge des mès sabis, li dongui tot çò que pare li volgue dar... E des d'aué endeuant, jo non è arren mès que veir damb Père.

Me vòs, Cisco? higec, ath cap d'un shinhau, en veir que toti carauen.

— Tiò! J'ac sabes, responec Cisco, avergonhit e espantat.

— Ara, pare, tornèc a díder Marieta, se non vos agrada, me podetz trèir de casa; e quan seram maridats, mos anaram a guanhar eth pan en França, se non podem enlòc mès.

Alavetz, Joan lheuèc eth cap, e aguec de respóner, e diguec¹³⁹ damb es lèrmes enes uelhs:

— Marieta, ès era mia hilha, e t'estimi coma pare. Hè lo que volgues, e tostemp seràs era mia hilha... Ara veigui qu'ei milhor era noblesa des òbres, qu'era noblesa dera sang.

E Marieta que manèc... Perqué auie tota era rason.

(Parlar deth miei dera Val d'Aran)¹⁴⁰

139 Condò emplegue es dues formes de preterit “diguec” e “didec”.

140 Matizacion remarcable de Condò, qu'implique respècte pes auti parlars aranesi.